

TARİH BOYUNCA TÜRKİYE-UKRAYNA İLİŞKİLERİ(*)

Prof. Dr. Mahir AYDIN**

ÖZET

Karadeniz'in en güzel kıyılarına sahip olan Ukrayna'nın sınırlarının, kuzeyden güneye Dinyeper, Dinyester, Donetsk ve Buğu oluşturur. Kuzeyi ormanlık ve bataklık, ortası ormanlık ve bozkır, güneyi de ağaçsız bozkırdan oluşur. Ukrayna'nın tarihi 882-1132 arası Kiev Prensligi ile başlar, güneyi de ağaçsız bozkırdan oluşur. Ukrayna'nın tarihi 882-1132 arası Kiev Prensligi ile başlar bu dönemde Ukrayna'nın adı Rutenya olarak belirtilir. Sonraki tarihlerde Kiev Prensligi'nin yıkılmasıyla Ukrayna toprakları parçalara ayrılır. 1648'de Türkiye ile Ukrayna arasında 13 maddelik bir antlaşma imzalanır, ancak uygulanmaya konmaz. Ardından Rusya ve Polonya ile sürekli bir çatışma halindedir. Bu çatışmalar sırasında Türkiye ile de ilişkilerine devam etmiştir. 1917'de Ukrayna Halk Cumhuriyeti kurulunca ilk tanıyan ülke Türkiye olmuştur. Fakat II. Dünya Savaşı ile ilişkilere yarım yüzyıl ara verilmiştir. SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) yıkılınca 1991 de Ukrayna bağımsızlığını ilan etmiş, yine ilk tanıyan ülke Türkiye olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ukrayna, Türkiye, Bağımsızlık, Savaş

Ilya Kaminski'nin, *Odessa'da Dansadlı* eserindeki aynı adlı şiir, şöyle başlar: *Geleceğin kuzeyinde yaşadık.*¹ Aslında Ukrayna, *güzelliği kuzeyde yaşamaktır.* Onun güneyinde ise, *dünya güzeli Türkiye* yer alır.

Mustafa Kemal Atatürk, bu iki güzel ülkenin komşuluğuna, 3 Ocak 1922 tarihinde değinir. Bu konudaki düşüncesini General Frunse ile paylaşırken, şunları söyler: *Ukrayna ve Türkiye'nin iki komşu ülke olduğunu söylemek mümkündür. Kuzeye dikkatli bakınız. Orada deniz var. Eğer bir an, denizin olmadığını düşünürseniz, Türkiye ve Ukrayna'nın, birbirine daha yakın ülkeler olduğunu görürsünüz.*²

Ukrayna Karadeniz'in, *Güzellikler Ülkesi*'dir. Bu özellik onun, yalnızca toprağı için değil, deniz kıyıları ve insanı için de geçerlidir. Çünkü Karadeniz'deki en güzel kıyılar, Ukrayna'nındır. Bu bağlamda Azak ve Kefe; Uzak-Doğu ve Orta-Asya'dan gelen ticaret yollarının, önemli varış noktalarıdır. *Küçük İstanbul* olarak anılan Kefe'nin nüfusu, 1634'te 80 bine ulaşır. Bu limandan, buğday ve tuzlu balık yükü ile ayrılan gemi sayısı, yılda 150'yi bulur.³

Ukrayna'nın güzel insanına *muhteşem* örnek, Muhteşem Süleyman'ın gözdesi,

* Bu konunun *akademik abidesi* doktora hocam Prof. Dr. Kemal Beydilli'ye, özendirme ve yardımlarından ötürü, çok teşekkür ederim.

** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Ilya Kaminsky, *Odessa'da Dans*, (çev. Elif Sezen), İstanbul 2013, s. 18

² Igor Tchernikov, "Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye Ukrayna İlişkileri (1918-1938)", (çev. Berna Türkdoğan), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* (Mart 2003), cilt XIX, sayı 55, s. 319

³ Peter Bartl, "17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu", (çev. Kemal Beydilli), *İlmi Araştırmalar* (1998), sayı 6, s. 302

Hürrem Sultan'dır. Onun için Rohatin kentinde, bir anıt dikilidir.⁴ Çünkü Kanuni Sultan Süleyman'ın *aklını başından alan* Hürrem, bu kentte dünyaya gelmiştir.⁵

Ülke toprakları 603.700 km² olan Ukrayna'da, 20 bin kadar akarsu ve 17 liman bulunur. Önemli ırmaklarını; Dinyeper, Dinyester, Donetsk ve Buğ oluşturur. Ülkenin kuzeyi ormanlık ve bataklık, ortası ormanlık ve bozkır, güneyi de ağaçsız bozkırdan oluşur.⁶

Bir ülkenin bu denli güzel ve önemli olması, onu komşu devletlerce *paylaşamaz* yapar. Türklerin, *Tanrı çirkin şansını versin* dileği, bu tür konular için söylenir.

*

Azak Denizi'ne dökülen Don Nehri'nin batısındaki topraklara, *Ukrayna* denir. Yukarıda saydığımız ırmaklar, onu suladığı gibi, birçok açıdan da etkiler. Çünkü bu ırmaklar ve onların birbirine karıştığı yerdeki bataklıklar, ülke topraklarını biçimlendiren önemli etken olur.

Kazakların Ülkesi Ukrayna'nın sınırlarını batıda, Baltık Denizi'ne akan ve Vistül'ün kolu olan Buğ Irmağı ile doğuda, Azak Denizi'ne akan Don Irmağı çizer. Ayrıca akarsu, şelale ve bataklıklar, onun doğal savunma unsurlarını da oluşturur. Bunun da ötesinde, halk gruplaması için, belirleyici özellikler taşır.

Buna göre, Don Irmağı çevresinde yaşayanlara *Don Kazakları* denilir. *Zaporog Kazakları* ise, *vahşi bozkır* da denilen ve Dinyeper Irmağı'nın çağlayanları arasındaki, steplerde yaşar. Bu nedenledir ki, *za* sözcüğü Dinyeper için alt taraf, *porog* da çağlayanların öte yanı demektir.⁷

Don Kazakları, başkentlerinin adından dolayı, Çerkesk Kazakları olarak da anılır. Zaporog Kazakları'nın başkenti olan Siç, şelale yakınında olduğu için onlara, Şelale Kazakları da denilir.⁸

Zaporoglar; Barabaş, Potkalı ve Sarıkamış Kazakları olarak, üç gruba ayrılır. Potkalı sözcüğü, bölgedeki bir adanın adıdır. Bundan dolayı Zaporog Kazaklarının bir bölümü, Potkalı Kazakları adını alır. Dinyeper ile Buğ'un birleştiği yere, Türkler *Sarıkamış* dediği için, buradakiler de, Sarıkamış Kazakları olarak anılır. Don, Volga, Yayık ve Terek ırmakları çevresinde yaşayan *Büyük Rusya Kazakları* ise, Ukrayna'nın dışında kalır.⁹

⁴ Selahattin Çitçi, "Türkiye ve Ukrayna (Rutenya) Arasındaki Kültürel ve Edebi İlişkiler", *Filologicni Nauki* (2016), sayı 7, s. 131

⁵ "Sûre-i ve'l-leyl okurdum dün namâz-ı Şam'da / Zülfün andım dilberin, kıldım mı nittim bilmedim."

⁶ İsmail Aydingün, "Ne Doğu Ne Batı Hem Doğu Hem Batı: Avrasya'nın Geçiş Ülkesi Ukrayna", *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna*, II. Kitap, Ankara 2012, s. 212

⁷ Omeljan Pritsak, "İlk Türk-Ukrayna İttifakı (1648)", (çev. Kemal Beydilli), *İlmi Araştırmalar* (1999), sayı 7, s. 257; Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 303

⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, cilt IV, s. 111

⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, c. IV, s. 111

Kazakların seçilmiş önderine *hatman* denilir. Yönetim açısından önemli hatmanlar; Bohdan Himelnitski (1648-1657, Jurij Himelnitski (1657-1685, dört kez), Petro Doroşenko (1666-1676) ve İvan Mazepa (1687-1709) olarak sayılabilir.¹⁰

*

Ukrayna topraklarının tümüne yakını, Doğu Avrupa düzlüklerinden oluşur ve bu sulak coğrafya, onun yarıdan çoğunu, verimli ve önemli kılar.¹¹ Bu nedenle, bir çekim merkezi olan Ukrayna'daki tarihsel yerleşim, 3.000 yıl öncesine değin uzanır. Kimmerler ile başlayan bu süreçte etkili olanlar ise; İskitler, Gotlar, Hunlar ve Slavlardır.¹²

Ancak Ukrayna'nın erken tarihini, 882-1132 arasındaki *Kiyev Prensligi* ile başlatmak yerinde olur. Bu ilk *Slav Devleti* döneminde Ukrayna, *Rutenya* olarak tanımlanır.¹³ 988 yılında Prens I. Vladimir, Bizans'ın yardımı ile Hristiyan olur ve Ortodoks mezhebini kabul eder. Kiyev Prensligi'nin yıkılması üzerine, Ukrayna topraklarının bir kısmı, komşu ülkelerce paylaşılır.

*

14 Ağustos 1385 tarihinde, Litvanya ile Polonya arasında yapılan *Krevo Birliği*, Ukrayna için de önemlidir. Bu süreçte Litvanya ve Ukrayna, Polonyalı soylularca, Katolik olmaya zorlanır. 1 Temmuz 1569 tarihinde kurulan *Lublin Birliği* ile Litvanya, Polonya içinde eriyerek kaybolur. Ardından Ukrayna'nın büyük bölümüne egemen olan Polonya, Ortodoks halkı Katoliklik olmaya zorlar. Bu baskı sonucunda, Ukrayna'daki ulusal birlik bilinci yükselişe geçer. Buna göre:¹⁴

- 1615'te Kiyev Akademisi kurulur;
- 1620'de Ortodoks kilise hiyerarşisi, yeniden düzenlenir;
- Ulusal ve dinsel bilinç güçlenir;
- Ukraynalılık düşüncesi yaygınlaşmaya başlar;
- Kazaklar, ulusal birliğin koruyucu sembolü olur.

*

Bundan önce Hatman Vişnevetski, 1552 yılında kendi yönetim merkezini kurar. Özi Irmağı'nın Çađlayanlar, yani Porog bölgesinde ve Siç adlı yerdeki bu

¹⁰ Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 330

¹¹ Halil Kurt, "Ukrayna" (Fiziki ve Beşeri Coğrafya), *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (2012), cilt 42, s. 72

¹² İsmail Aydıngün, *Aynı makale*, s. 215; Yücel Öztürk, "Ukrayna" (Tarih), *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (2012), cilt 42, s. 73

¹³ İsmail Aydıngün, *Aynı makale*, s. 215; Ukraynalıların XVII. Yüzyılda, kendilerini Rus adı ile tanımlaması, bu konuda karışıklığa neden olur. Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 269

¹⁴ Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 259; İsmail Aydıngün, *Aynı makale*, s. 215-216; Yücel Öztürk, *Aynı madde*, s. 73

merkez, kısa sürede *Kazak Başkenti* olur. 1605'teki Venedik kayıtları, Polonya ile Türkiye arasında, para karşılığı sınır görevi yapan, çok sayıda Kazak askerenden söz eder.¹⁵

Kazaklar ile Tatarlar arasında, yaşam biçimi ve savaş yöntemleri açısından, kimi benzerlikler söz konusudur.¹⁶ Bu bağlamda, Türkiye'ye yaptıkları akınlar, buna örnek olarak gösterilebilir. Özgün adı çayka, Türklerin şakya olarak tanımladığı, bu ilginç deniz aracı, yalnızca 20 x 4 m. ölçüsündedir.¹⁷

1648 yılına değin Kazaklar; sayısı hiçbir dönemde 400'ü aşmayan bu şaykalar ile Türkiye'ye karşı, gözü pek akınlara girer.¹⁸ Bu gemiler; kolay hareket edebilen, omurgası derin olmayan, güverte çevresi korunaklı olduğu için gemiyi dalgalardan ve ekibi silah atışından koruyan, yüksekçe kemeri bulunan ve kürekle yol alan özelliklerdedir.¹⁹

Busıra dışı çıkış, Zaporog Kazaklarına Avrupa ölçeğinde önem kazandırır. Bu önemin temelinde; 1594, 1601, 1606 Akkırman, 1602, 1606 Kili, 1609, 1613 Tuna Deltası, 1614 Kefe, 1614 Sinop, 1614, 1625 Trabzon ve 1615, 1620, 1624 İstanbul akınları vardır.²⁰ 1624 Beykoz Akını için İngiliz diplomat Thomas Roe, şu bilgiyi rapor eder: *Kazakların Boğaz'da, 300 şayka ile yaptığı baskın üzerine halk, İstanbul'a sığınıyor.*²¹

Ertesi yıl Türk Donanması, Köstence kuzeyindeki Karaharman açıklarında nöbet tutmaya başlar. Her birinde 50 silahlı asker olan, 350 şaykalık Kazak Filosu, Ekim'de görünür. Başlangıçta Türk Donanması kayıp verirse de, daha sonra üstünlük sağlanarak, 172 şayka ele geçirilir.²² Bundan sonra Türk Donanması'nın Karadeniz'de devriye gezmesi, sıradan hale gelir. Çünkü Türk Sultanı'nın *harem* olarak değerlendirdiği ve yabancı bir kayığın bile girmesine izin vermediği Karadeniz, Kazak Filosu'nun cirit attığı bir alana dönüşür.²³

Ardından Zaporog Kazakları, *can düşmanı* olarak bellediği Tatarlara, gerektiğinde yardımdan çekinmez. Bu yardımların başlıcası; 1624/25, 1628/29, 1633/34 ve 1635/36 yılları için sayılabilir.²⁴

*

Türkiye-Ukrayna ilişkileri, 1648'de Hatman Himelnitski ile başlar. Çihi-

¹⁵ Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 305

¹⁶ Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 305

¹⁷ Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 258

¹⁸ Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 273, 274

¹⁹ Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 304

²⁰ Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 258

²¹ Halil İnalçık, "Karadeniz'de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikede", **Çanakkale Savaşları Tarihi**, (Yay. Mustafa Demir), İstanbul 2008, cilt I, s. 60-61

²² Halil İnalçık, *Aynı makale*, s. 61; Mücteba İlgürel, "Osmanlı-Ukrayna Münasebetlerinin Başlaması", **Bellekten** (Nisan 1996), cilt LX, sayı 297, s. 161

²³ Halil İnalçık, *Aynı makale*, s. 62

²⁴ Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 259

rin'deki Kazak Bölüğü'nde yüzbaşı olan Himelnitski, Polonya'ya karşı koymak için, Türklerden yardım ister. Bu amaçla önce Bahçesaray'a gelir ve Kırım Hanı İslam Giray ile anlaşır. Sonra bu durum, 25 Nisan 1648'de İstanbul'a bildirilir.²⁵

İstanbul'un onayı üzerine, Prekop yani Or'un beyi olan Tugay Bey komutasındaki Tatarlar, Kazak Başkenti Siç'e gelir. Buradan da, Himelnitski komutasındaki Kazaklar ile birlikte, Polonya üzerine yürünür. Birleşik ordunun; 12 Mayıs'ta Zovti Vodi ve 26 Mayıs'taki Korsun başarısı, Himelnitski için *büyük zafer* olur.²⁶ Bunun üzerine Kiyev Polonya'dan alınırken, Ukrayna da bağımsızlığını kazanır. Ancak İslam Giray'ın, 27 Mayıs-27 Haziran 1648 arasında, Polonya'dan alınan bölgede yaptığı bir aylık talan, bu başarıya gölge düşürür.²⁷

Bu süreçte Ukrayna 18 bölge ve her bir bölge, birer *alaybeyi* ile yönetilmektedir. Hatman Himelnitski, en yetenekli ve etkili alaybeyi Fylon Celali'yi, bir heyet ile İstanbul'a gönderir.²⁸ Kısa süre sonra 1648 Haziran'ında, Türkiye-Ukrayna Antlaşması yapılır. 13 maddelik bu antlaşmanın, Ukrayna açısından önemi şöyledir:²⁹

- Karadeniz ve Akdeniz kıyılarında serbestçe ticaret yapabilecekler;
- Hiçbir türden vergi ödemeyecekler;
- Türk limanlarında antrepo işletilebilecekler;
- İstanbul'da temsilcilik açabilecekler;
- Buğ ve Dinyester limanları için, izin belgesi alabilecekler;
- Karadeniz'in güney kıyılarını, Don Kazakları saldırısına karşı koruyacaklar.

Himelnitski'nin bu başarısı, onun daha önce İstanbul'da bulunması ile yakından ilgilidir. Çünkü kendisi, Türkiye-Polonya arasında yapılan 1620 Cecora Savaşı'nda, Türklere esir düşer. İstanbul'da kaldığı iki yıl içerisinde, üst düzey ilişkiler kurar. Öyle ki, Ukrayna'ya döndükten sonra bile, şeyhülislam ve yeniçeri ağası ile yazışmalarda bulunur.³⁰

Ancak bu antlaşma, İstanbul'daki saltanat değişikliği ve yaşanan kargaşa yüzünden, yürürlüğe konulamaz. Bunda, Kırım Hanı İslam Giray'ın, Türkiye ile Ukrayna arasında doğrudan bir ilişkiyi istemeyişi de, etkili olur. Çünkü böyle bir antlaşma, Kırım halkının geçim kaynağı olan talanın, önünü kesecektir. Bir Kırım Mirzası, bu durumu açıklıkla dile getirir: *Kırım Hanlığı'nda yüz binden fazla Tatar var ki, tarım ve ticaretleri yoktur; akın etmeyince nasıl geçinirler.*³¹

²⁵ Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 268; Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 306

²⁶ Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 268-269; Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 306

²⁷ Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 268

²⁸ Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 270

²⁹ Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 276-279; Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 307

³⁰ Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 271

³¹ Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 274

Bu yüzden İslam Giray, başkentini Ukrayna politikasını bile, eleştirmekten çekinmez. Buna göre; Dinyeper kıyısında sınır kaleleri olan Togan Geçidi ile Şahinkirman, Ukrayna'ya bırakılmış ve bu kalelere, Kazak askeri yerleştirilmiştir. Ayrıca 20'den fazla yeni kalenin, yapımına izin verilmiştir. Eğer bu konuya, bir yıl daha göz yumulacak olursa Kazakların, Türk toprağı olan Akkirman ve Buğdan'ı ele geçirmesi, hiç de uzak değildir.³²

Buna karşın; hem Ukrayna ve hem de Kırım, *yakın tehdit* Polonya'nın ilgi alanındadır. Rusya ise, henüz *uzak tehdit* olup, onun gündeme gelmesi, yüzyıldan uzun sürecektir. Bu yüzden, yine Kazak-Tatar birleşik ordusu, Polonya'yı ağır biçimde yener ve Ağustos 1649'da, Zboriv Antlaşması yapılır. Ancak Tatarların *güvenilmezliği* yüzünden bu sonuç, Ukrayna için tam bir başarı olamaz.³³

Ertesi yıl Himelnitski, Polonya'dan korunmak için doğrudan İstanbul'a başvurup, koruma ister. Bu istek üzerine Himelnitski'ye, Mart 1651'de İstanbul'dan kaftan gönderilir. Ayrıca Himelnitski'ye destek olması için başkentten, Kırım Hanı ve Akkirman Muhafızına fermanlar yolları.

Ancak Tatarlar, Berestecko Savaşı'nın en önemli anında çekilir ve Himelnitski'yi Polonya karşısında yalnız bırakır. Bu yüzden, 28 Eylül 1651 tarihli Bila Tserkva Antlaşması ile Ukrayna, yeniden Polonya egemenliğine geçer.³⁴ Buna karşın Himelnitski, durumu kabullenmediği için İstanbul ile bağlantı kurar. Bu amaçla İstanbul'a, Aralık 1652'de mektup ve birkaç ay sonra da elçi göndererek, koruma ister. Bu istek kabul görünce kendisine, egemenlik sembolleri olan; kaftan, bayrak ve davul gönderilir. Bir başka deyişle Himelnitski, tüm Ukrayna'nın egemeni olarak tanınır.³⁵

Ancak iki yanlı politika izleyen Himelnitski, Moskova'ya da elçi gönderir. Türklerin önerisini aktararak, değerini arttırmak ister. Dahası dinsel vurgu yaparak, Türk Sultanı yerine, *gerçek inançlı* yani, Ortodoks Rus Çarı ile anlaşmak istediğini belirtir. Onun bu politikasını, İstanbul da, Moskova da anlayamaz.³⁶

Himelnitski'nin bu tutarsız politikası, 18 Ocak 1654 tarihli Pereyaslav Antlaşması'na uzanır. Ukrayna, Rusya'nın koruması altına girer.³⁷ Bundan sonra Rusya'da, *Tüm Büyük ve Küçük Rusya'nın Çarı* unvanı, kullanılmaya başlanır.³⁸ Ayrıca bu durum, Ukrayna üzerinden yaşanan Türk-Rus-Polonya çekişmesini de doruğa çıkarır. 1657'de Himelnitski ölünce, Ukrayna'nın komşularına karşı, umutsuz bir savunma süreci başlar.³⁹

³² Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 273

³³ Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 308

³⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, c. IV, s. 133

³⁵ Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 309-310

³⁶ Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 311

³⁷ Yücel Öztürk, *Aynı madde*, s. 74

³⁸ İsmail Aydıngün, *Aynı makale*, s. 216

³⁹ İsmail Aydıngün, *Aynı makale*, s. 217

Yukarıda belirttiğimiz yakın tehdit Polonya, 1658'de Kazakları kendi yanına çekmeyi başarır. Rusya da bu durumu, Pereyaslav Antlaşması'na aykırı bularak, savaş nedeni sayar. Ancak Rusya; Polonya, Kırım ve Kazaklardan oluşan, birleşik ordu karşısında yenilir.⁴⁰ Kazakların Rusya'dan yüz çevirmesini, Mart 1658 tarihli Papalık raporu açıklar: *Ruslar Kazaklara karşı, o denli kötü davranıyordu ki, onların ileri gelenleri, Büyük Türk'ten yardım istemek için, İstanbul'a elçi gönderdi.*⁴¹

Bu süreçte Kazakların devlet kurma çabasına, Türkiye önemli katkı sağlar ve Hatman Vihovskiy'e verilen destek sonucunda, Rus Ordusu yenilir. Ardından yaşanan Ukrayna-Türkiye dayanışması, Türklerin 1663 Uyvar Kuşatması'nda görülür. Çünkü 20 bin kadar Kazak atlısı, Türklere destek verir.⁴²

Rusya ile Polonya arasında 1654'te başlayan ve 13 yıl süren savaş sonunda, 9 Şubat 1667 tarihli Andrusovo Antlaşması yapılır. Bu antlaşma ile Ukrayna, bu iki devlet arasında paylaşılır.⁴³ Konu dışında kalan Türkiye, durumu kabullenmez ve Doroşenko ile birlikte, Polonya'daki topraklar geri alınır. Ardından Doroşenko, yine Türkiye'nin desteği ile Rusya'nın elindeki topraklar da alınır. 1668 yılında Doroşenko, tüm ülkenin hatmanı olurken, Türkiye'nin yardımı ile *Ukrayna* Bütünlüğü de sağlanır.⁴⁴

Çok özlenen bu dönemde, Ukrayna Parlamentosu olan *Radada* çalışmaya başlar. Ayrıca, inanç özgürlüğü ve karşılıklı askeri yardımlaşma, Türkiye-Ukrayna ilişkisinin, önemli konuları olur.⁴⁵

Ancak Doroşenko, Polonya ve Rusya'nın yoğun baskısı yüzünden, elde ettiği başarıyı sürdürülemez. Ertesi yıl Rusya, kaybettiği toprakları geri aldığı gibi, kendi hatmanını da atar. Kazakların yardım isteği üzerine Türkiye, en üst düzeyde ve padişahın komutasında, 1672-1676 Türk-Polonya Savaşları'na girer. 4 Haziran 1672'de, Sultan IV. Mehmet ile Hatman Doroşenko arasındaki süreç, Türkiye-Ukrayna ilişkilerini doruğa çıkarır.⁴⁶

Çünkü Polonya, Türkiye *notasına* uygun yanıt vermeyince, Türkiye savaş ilan eder. Konunun önemini kavrayan yeni Polonya Kralı, barışı Kazakların bozduğunu belirttiği gibi, şu karşılığı verir: *Ukrayna bize, miras olarak kalan ülkemiz ve Doroşenko, bizim uyuşumuzdur. Bunca zamandır bizim olan bir ülkeyi, başkasına vermeye, bir asinin hakkı yoktur.*⁴⁷

Bunu Türk Sultanı değil, Fazıl Ahmet Paşa yanıtlar: *Kazaklar önceden*

⁴⁰ Yücel Öztürk, *Aynı madde*, s. 74

⁴¹ Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 313

⁴² Mücteba İlgürel, *Aynı makale*, s. 162

⁴³ İsmail Aydıngün, *Aynı makale*, s. 217

⁴⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, c. IV, s. 112; Yücel Öztürk, *Aynı madde*, s. 74

⁴⁵ Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 320

⁴⁶ Mücteba İlgürel, *Aynı makale*, s. 162

⁴⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, c. IV, s. 184

*bağımsız iken, barış ve güvence ile sizin yönetiminize girmiştir. Verilen güvencele aykırı olarak yaptığınız baskı ve eziyet yüzünden, dayanamayıp sizden yüz çevirmiş ve Kırım Hanı'nın korumasına sığınmışlardır. 20 yıldır sizinle savaşıyorlar. Sonunda devletimizin korumasına girmişlerdir. Buna miras ülke, nasıl denilir? Bunca zamandır sizinle savaşan bir ulusa, bizim uyruğumuzdur denilebilir mi? Başka bir devletin korumasındaki ulusa saldırmak ve ona sahip çıkmak, ne demektir?*⁴⁸

Bu yüzden başlayan Polonya Seferi'nde, birçok kale ve palanka ile birlikte, Kamañçe de alınır. Polonya'nın önemli merkezilerinden olan Lemberg bile kuşatılır. 18 Ekim 1672 tarihli Bucaş Antlaşması ile Podolya'da, dört sancaktan oluşan *Kamañçe Eyaleti* kurulur.⁴⁹ Böylece Ukrayna'nın, orta-batı ve güney-batısı, Türk egemenliğine geçer. Polonya da, yılda 22 bin altın vermekle yükümlü olur.⁵⁰ Ancak Polonya Meclisi, bu koşulları kabul etmez. Ardından yapılan ikinci Polonya Seferi'nde Polonya, Jean Sobieski ile başarı kazanır ve Hotin, Polonya'ya geçer.⁵¹

Rusya, bu fırsatı kaçırmamak için Ukrayna'ya saldırır ve Kazak kentleri olan Çerkas, Kaniow ve Corsum'u alır. 1674 yılında Rusya, Doroşenko'nun merkezi olan Çihirin Kalesi'ni kuşatır. Bir yıldır Türkiye'ye bağlı olan Doroşenko'nun izlediği politikayı, Çihirin'deki Kazak askeri onaylamaz ve Rusya'ya yönelir. Doroşenko da onları izleyince, Çihirin Rusya'ya geçer.⁵²

Bunun üzerine Doroşenko'nun yerine, Himelnitski hatman olarak atanır. Ayrıca 1678'de, Çihirin Seferi başlar ki bu, tarihteki ilk Türk-Rus Savaşı olur.⁵³

1678'de Rusya, barış için elçi gönderir. Bu yaklaşıma; Ukrayna ve Çihirin'in verilme koşulu ve aksi halde güçlü bir ordu ile gelineceği eklenir. 1679'da Türk Sultanı komutasında başlayan sefer; 200 bin üzerindeki Rus, Kazak, Kal-muk'tan oluşan ortak asker ve 150 top gücüne karşı yapılır. 33 günlük kuşatmadan sonra Çihirin alındığı gibi, kalesi de yıkılır. Ertesi yıl yeni bir savaşın hazırlığı planlanırken, Kırım Hanı Rusya ile anlaşır.⁵⁴

3 Ocak 1681 Bahçesaray Antlaşması ile Dinyeper-Dinyester arası, Türk egemenliğinde kalır. Rusya ise, Kiyev ile birlikte Doğu Ukrayna'yı alır.⁵⁵ Bu antlaşma, Rusya'nın istediği düzeyde değildir. Çünkü Rusya; eskisi gibi ve kalan borçlarla birlikte, Kırım Hanı'na vergi verecektir. 17 Mart 1682'de İstanbul'a gelen Rus elçisi; çarın mektubu ile birlikte, 1.198 samur, 20 balık dişi ve 10

⁴⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, c. IV, s. 184; Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 284

⁴⁹ Feridun M. Emecen, "Karadeniz'in Kuzey-Batı Kesimi İle İlgili Osmanlı Tahrirleri ve Özellikleri", *Ata Dergisi* (1997) sayı 7, s. 80

⁵⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, c. IV, s. 185

⁵¹ Mücteba İlgürel, *Aynı makale*, s. 163

⁵² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, c. IV, s. 161

⁵³ Abdülkadir Özcan, "Çehrin Seferi", *DİA*, VIII (1993), s. 249-251

⁵⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, c. IV, s. 162

⁵⁵ Mücteba İlgürel, *Aynı makale*, s. 163

sungurdan oluşan armağanlar sunar.⁵⁶

Çihirin Seferi sırasında Türkiye, Özi Irmağı'nın iki yanında yani; Kiyev, Çihirin, Çerkassi ve Umani bölgelerindeki irili ufaklı tüm askeri merkezleri, yazıya geçirir. Buna göre kale ve palankaların dağılımı şöyledir:⁵⁷

	Askeri Merkez	Sayı
1	Bila Tsekva	23
2	Çerkassi	13
3	Çihirin	30
4	Kaliniv	44
5	Kaniv	13
6	Kiyev	39
7	Mohilyev	17
8	Pavoliç	31
9	Pereyaslav	58
10	Tırhoviçe	9
11	Umani	43
Toplam		320

Bu dönemde Türkiye, önemli iç ve dış sorunlar ile uğraştığı halde, Ukrayna için elinden geleni yapmaktan çekinmez. Dahası, Ukrayna'nın güvenliği uğrunda, Rusya ve Polonya gibi, iki önemli güç ile çarpışmayı göze alır. 1699 yılına değin uzanan bu süreç, Ukrayna için *mutlu dönem* olurken, Türkiye için de *en geniş sınırlar* olarak, tarihteki yerini alır.⁵⁸

1672'de Kamaniçe Eyaleti'nin kurulması ile Polonya, Ukrayna'dan dışlanmıştı. Bu da onu, 1683'te başlayan ve 16 yıl süren *Büyük Türk Savaşları* sürecinde, Türk karşıtı cephenin en istekli paydaşı yapar. 26 Ocak 1699 tarihli Karlofça Antlaşması'nda, Türk egemenliğindeki Ukrayna, Polonya'ya geçer.⁵⁹ Ancak Karadeniz paydaşlığında *sınır komşu* olan, Türkiye-Ukrayna ilişkileri burada bitmez.

*

1687-1709 arasında egemen olan Hatman Mazepa, başlangıçta Rusya ile uyumlu bir politika izler. Ancak 1700-1721 arasındaki *Büyük Kuzey Savaşı*'nda, Rusya'ya karşı; Polonya, Litvanya ve İsveç'in yanında yer alır. 1709 Poltava Savaşı'nda yenilen İsveç kralının yanında Mazepa da, 4.000 Zaporog

⁵⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, c. IV, s. 163

⁵⁷ Feridun M. Emecen, *Aynı makale*, s. 80

⁵⁸ Mücteba İlgürel, *Aynı makale*, s. 163-164

⁵⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, c. IV, s. 187; Yücel Öztürk, *Aynı madde*, s. 74

Kazağı ile birlikte, Türkiye'nin Bender Kalesi'ne sığınır.⁶⁰

Bundan sonra Kazaklar, 1711 Prut Savaşı'nda da, Rusya'ya karşı Türklerin yanında yer alır. Ancak burada yakalanan bu önemli fırsat değerlendirilemez. Sürgünde olan ve Türk ordusunda bulunan Hatman Orlik, Baltacı Mehmet Paşa'nın savaşı sürdürmesi için çok uğraşırsa da, başarılı olamaz.⁶¹

Burada elde edilen tek kazanım, Barabaş ve Potkalı Kazaklarına, bundan sonra Rusya'nın karışmayacağı olur. Rusya'dan alınan Ukrayna toprağı, 5 Mart 1712 tarihli ferman ile sürgündeki Hatman Orlik'e bırakılır. Ancak Orlik, Polonya'nın tutumu belli olmadığı için, Ukrayna'ya dönmez. Bunun doğruluğu, Polonya ile Türkiye arasındaki 24 Nisan 1714 tarihli İstanbul Antlaşması ile kanıtlanır. Haziran 1714'te Bender'den ayrılan Orlik, Viyana üzerinden İsveç'e gider.⁶²

Bundan önce Orlik, Ukrayna için ve Modern Avrupa'ya parmak ısırtacak bir başarıya imza atar. Bunun adı: *Orlik Anayasası*'dır. 1710 tarihli bu anayasa, Avrupa'nın modern anlamda ilk anayasasıdır. Genel çerçevede bilinen Polonya (3 Mayıs 1791) ve Fransız (3 Eylül 1791) anayasalarından, az değil 80 yıl önceklidir. Yazık ki bu çok önemli belge, Ukrayna gibi, gölgede kalır. Yalnızca bu anayasa bile Ukrayna'nın, abartısızca *uygarlık gururudur*.

*

Türk etkisinden uzaklaşan süreçte, Doğu Ukrayna'da Rus baskısı giderek artar ve I. Petro, Ukrayna'nın özerkliğine sınırlama getirir. 1764'te hatmanlık yasaklanır ve Ukrayna, Rusya ile birleştirilir. Haziran 1775'te Rusya, Zaporog Kazakları'nın başkenti Siç'i dağıtır. Onlar da Türkiye'ye sığınır ve Tuna Delta-sı'nda kurdukları Tuna Siç'i'nde, 1828'e değin oturur.⁶³ Öte yandan 1786'da *Ukrayna Ulusal Kilisesi* kapatılınca, Doğu Ukrayna Hatmanlığı da tarihe karışır.

Bu değişimden, yapısal anlamda olduğu gibi, yeni adlar açısından, yerleşim merkezleri de etkilenir. Akmescit Simferepol, Akyar Sivastopol, Gözleve Efpatoria, Hocabey Odessa, Kefe Feodosia, Or Prekop ve Soğdak Sudak, bu konuya birkaç örnektir.

Yüzyıl sonrasında Ukrayna, artık Avusturya ile Rusya arasında paylaşılmıştır. Batı Ukrayna, dil ve kültür açısından oldukça özgürdür. *Küçük Rusya* olarak tanımlanan Doğu Ukrayna'da, 1863'te Ukraynaca yasaklanır.⁶⁴

Ukrayna'nın önemi, politikalar ve dönemler ile sınırlı değildir. Çünkü ülkelerin ırmakları, krallarına göre akmaz. Ukrayna'nın güneyindeki Livadya, Rus Çarlığı'nın Antalya'sıdır. Rus Çarları bu yazlıkta, Türk Sultanı'nın olağanüs-

⁶⁰ Yücel Öztürk, *Aynı madde*, s. 74

⁶¹ Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 327, 328

⁶² Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 328

⁶³ Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 282

⁶⁴ İsmail Aydingün, *Aynı makale*, s. 217

tü elçisi ile 1863-1914 arasında, birçok kez görüşür.⁶⁵

*

Türk kaynaklarında Ukrayna kavramı, 1500'lerin başından beri, coğrafya terimi olarak yer alır. 1672 Bucaş Antlaşması'nda bu kavram, açıkça belirtilir. 1678'de Himelnitski'nin hatmanlık atamasında, o zamana kadar kullanılan Rus sözcüğünün yerini, Ukrayna alır. Böylece uzun süre, *belirlenmiş* sınır bölgesi anlamında kullanılan Ukrayna, artık ülke olarak, yeni bir anlam kazanır.⁶⁶

Türkiye-Ukrayna ilişkilerini etkileyen önemli bir faktör de, Rusya'nın yükselen ivmesi olur. Aslında Türkiye, bu oluşumu yakından görür ve Ukrayna'nın yanında olmak için, elinden geleni yapar.⁶⁷ Ancak yıllarca süren savaşlar ve yüzlerce kilometre uzaklık yüzünden, istenilen sonucu almak zordur. Bu düzlemde, Doroşenko'nun tutarsız politikası da, bu sonuca katkı yapar.⁶⁸

*

1917 Bolşevik Devrimi ardından Guruşevski, Ukrayna Merkez Konseyi olan Rada'nın başkanı olur. Aynı yıl, Ukrayna Halk Cumhuriyeti kurulur.⁶⁹ Türkiye de, Ukrayna'yı ilk tanıyan ülkelerden olur. 1918'de Ahmet Muhtar Bey büyük elçi,⁷⁰ Ahmet Ferit de konsolos olarak Kiyev'e gider. Ukrayna da, önce Sukovkin ve ardından Lotoçki'yi, İstanbul'a gönderir. İki ülke arasında siyasi, ekonomik ve kültürel antlaşmalar yapılır.⁷¹

Türk Kurtuluş Savaşı'na önemli destek için, Frunze başkanlığında bir heyet, bir milyon 100 bin altın ile Ankara'ya gelir. 17 Eylül 1921'de Moskova'da, Türk-Ukrayna Tutsak Antlaşması yapılır.⁷² 2 Ocak 1922'de de, Türkiye-Ukrayna Barış ve Kardeşlik Antlaşması imzalanır. 1926'da Türkiye Cumhuriyeti'nin Millî Eğitim Bakanı, Kiyev ve Odesa'ya giderek, Ukrayna'nın eğitim sistemi konusunda bilgi edinir. Ardında, İstanbul Üniversitesi'nin bilim insanları, İkinci Ukrayna Oryantalistler Toplantısı'na katılır. Bunun karşılığında ve 1928/29'da, Ukraynalı tarihçi, ekonomist ve şairler, Türkiye'yi ziyaret eder.⁷³

Nisan 1932'de ise, İsmet İnönü Kiyev'e giderek, Ukrayna Bilimler Akademisi'nin etkinlikleri konusunda bilgi edinir. Bu saygın ve değerli komşuluk yaklaşımı üzerine, iki ülke arasındaki bilimsel paylaşım, yoğunluk kazanır. Ancak İkinci Dünya Savaşı ile birlikte, komşuluk bağları, yarım yüzyıl boyunca

⁶⁵ Mahir Aydın, "Livadya Sefaretleri ve Sefaretnameleri", *Belgeler* (1992), cilt XIV, sayı 18, s. 321-357

⁶⁶ Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 304

⁶⁷ Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 329

⁶⁸ Mücteba İlgürel, *Aynı makale*, s. 164

⁶⁹ Dilek Yiğit Yüksel, "Atatürk'ün Dış Politikası Çerçevesinde Türkiye-Ukrayna İlişkileri", *II. Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri ve Türk Sanatı Sempozyumu*, Ankara 2010, s. 42

⁷⁰ Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 265

⁷¹ Selahattin Çitçi, *Aynı makale*, s. 129

⁷² Dilek Yiğit Yüksel, *Aynı makale*, s. 45

⁷³ Selahattin Çitçi, *Aynı makale*, s. 130

kopar. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin yıkılmasıyla üzerine, Ukrayna da 24 Ağustos 1991 tarihinde, bağımsızlığını ilan eder. Yine Türkiye, çok kısa süre içerisinde yani 16 Aralık 1991'de, Ukrayna'nın bağımsızlığını ilk olarak tanıyan ülkelerden olur.⁷⁴

Türkiye ve Ukrayna, sınır komşularına oranla, birer *gözde* ülkedir. Bu iki ülke arasında yaşanacak işbirliği ve paylaşım, ortak güzellikleri daha da arttıracaktır. Bunun gerçekleşmesi ise, yalnızca kendilerini değil, çevresinde ülkeleri de kazançlı çıkaracaktır.

⁷⁴ Selahattin Çitçi, *Aynı makale*, s. 130

Abstract

Throughout The History Turkey-Ukraine Relations

The borders of Ukraine, which has got the most beautiful shores of the Black Sea, form Dnepr, Dnestr, Donetsk and Buğu from the north to the south. The north of Ukraine consists of woodland and marshes, the middle is woodland and steppe, and the south is woodless steppe. The history of Ukraine dates from 882 to 1132 with the Principality of Kiev. In that period the name of Ukraine is designated as Ruthenia. On the following dates, with the collapse of the Principality of Kiev, the territory of Ukraine was fragmented. 13-point agreement was signed in 1648 between Ukraine and Turkey, but did not put into practice. Then Ukraine was in constant conflict with Russia and Poland. During this conflict Ukraine continued its relations with Turkey. In 1917 Turkey became the first country which recognized the new state of the Turkish and Ukrainian Peoples' Republic. But the Second World War began when the relations between Turkey and the Ukraine were suspended in half a century. USSR (*Union of Soviet Socialist Republics*) collapsed in 1991 and Ukraine declared its independence, it was the first country to be recognized by Turkey again.

Keywords: Ukrain, Turkey, Independence, War

KAYNAKÇA

Aydın, Mahir, "*Livadya Sefaretleri ve Sefaretnameleri*", **Belgeler** (1992), cilt XIV, sayı 18, s. 321-357.

Aydingün, İsmail, "*Ne Doğu Ne Batı Hem Doğu Hem Batı: Avrasya'nın Geçiş Ülkesi Ukrayna*", **Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna**, II. Kitap, Ankara 2012, s. 203-299.

Bartl, Peter, "*17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu*", (çev. Kemal Beydilli), **İlmi Araştırmalar** (1998), sayı 6, s. 301-330.

Çitçi, Selahattin, "*Türkiye ve Ukrayna (Rutenya) Arasındaki Kültürel ve Edebi İlişkiler*", **Filologjini Nauki** (2016), sayı 7, s. 129-134.

Emecen, Feridun M., "*Karadeniz'in Kuzey-Batı Kesimi İle İlgili Osmanlı Tahrirleri ve Özellikleri*", **Ata Dergisi** (1997) sayı 7, s. 75-83.

İnalçık, Halil, "*Karadeniz'de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikede*", **Çanakkale Savaşları Tarihi**, (Yay. Mustafa Demir), İstanbul 2008, cilt I, s. 60-64.

İlgürel, Mücteba, "*Osmanlı-Ukrayna Münasebetlerinin Başlaması*", **Bellekten** (Nisan 1996), cilt LX, sayı 297, s. 155-164.

Kaminsky, Ilya, **Odessa'da Dans**, (çev. Elif Sezen), İstanbul 2013.

Kurt, Halil, "*Ukrayna*" (Fiziki ve Beşeri Coğrafya), **Diyanet İslam Ansiklopedisi** (2012), cilt 42, s. 72-73.

Özcan, Abdülkadir, "*Çehrin Seferi*", **DİA**, VIII (1993), s. 249-251.

Öztürk, Yücel, "Ukrayna" (Tarih), **Diyanet İslam Ansiklopedisi** (2012), cilt 42, s. 73-75.

Pritsak, Omeljan, "İlk Türk-Ukrayna İttifakı (1648)", (çev. Kemal Beydilli), **İlmi Araştırmalar** (1999), sayı 7, s. 255-284.

Tchernikov, Igor, "Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye Ukrayna İlişkileri (1918-1938)", (çev. Berna Türkdoğan), **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi** (Mart 2003), cilt XIX, sayı 55, s. 317-327.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, Ankara 1988, cilt IV.

Yüksel, Dilek Yiğit, "Atatürk'ün Dış Politikası Çerçevesinde Türkiye-Ukrayna İlişkileri", **II. Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri ve Türk Sanatı Sempozyumu**, Ankara 2010, s. 42-46.